

Голові разової спеціалізованої
вченої ради ДФ 20.051.196
Карпатського національного
університету імені Василя Стефаника
доктору історичних наук,
професору кафедри всесвітньої історії
Борчуку Степану Миколайовичу
(76018, м. Івано-Франківськ, вул. Шевченка, 57)

ВІДГУК

**офіційного опонента – доктора історичних наук, професора, завідувача
кафедри історії України Житомирського державного університету
імені Івана Франка Стельниковича Сергія Володимировича –
на дисертацію Мосори Володимира Андрійовича на тему
«Джерела до вивчення історії трудової мобілізації українців
дистрикту “Галичина” (1941–1944 рр.)», подану на здобуття наукового
ступеня доктора філософії з галузі знань 03 Гуманітарні науки
за спеціальністю 032 Історія та археологія**

Актуальність теми дисертаційної роботи.

Дисертаційне дослідження Мосори Володимира Андрійовича присвячене актуальній та водночас недостатньо вивченій в сучасній історичній науці проблематиці – джерелознавчому аналізу матеріалів з історії трудової мобілізації українського населення дистрикту «Галичина» у 1941–1944 рр.

Загалом проблематика використання нацистською Німеччиною трудових ресурсів окупованих територій України вже тривалий час перебуває у полі зору українських та зарубіжних учених. Водночас більшість досліджень присвячена реконструкції самої окупаційної політики, механізмів примусового вивезення населення або умов перебування українських робітників у Третньому Райху. Значно менше уваги приділялося джерелознавчому аспекту проблеми,

аналізу джерел різного походження, визначенню їх інформаційного потенціалу, достовірності, репрезентативності тощо. Саме тому обрана дисертантом тема є науково затребуваною. При цьому Мосора Володимир Андрійович звернув увагу на українські землі, які були включені в окрему окупаційну адміністративно-територіальну одиницю, – дистрикт «Галичина» у складі Генерального губернаторства. Такий регіональний підхід дозволив виявити особливості формування джерельної бази до вивчення історії трудової мобілізації українців у Галичині.

Особливої актуальності дисертаційна робота набуває в сучасних суспільно-політичних умовах. Російсько-українська війна, депортації українського населення, примусове переміщення цивільних осіб, використання праці громадян України на тимчасово окупованих територіях актуалізували проблематику злочинів окупаційних режимів. У цьому контексті історичний досвід нацистської окупаційної політики набуває не лише академічного, а й важливого суспільного значення.

Ступінь обґрунтованості положень та висновків, сформульованих у дисертації.

Положення дисертаційної роботи є науково обґрунтованими, а сформульовані висновки розкривають заявлені мету й завдання, відзначаються логічністю та аргументованістю. Це насамперед забезпечено наступним:

- чіткістю структурно-логічної схеми дослідження;
- постановкою адекватних мети й завдань, об'єкта та предмета наукового пошуку;
- використанням значної кількості позицій літературно-джерельної бази – загалом 345 позицій;
- урахуванням у процесі підготовки дисертації належної методології дослідження;
- достатньою за кількістю та географією публікацій й апробацій основних положень та висновків дисертаційної роботи;

– відповідністю предметної спрямованості заявленого дисертаційного дослідження галузі знань 03 Гуманітарні науки за спеціальністю 032 Історія та археологія.

Достовірність та наукова новизна отриманих результатів.

Дисертаційна робота Мосори Володимира Андрійовича виконана самостійно, відзначається наявністю наукових положень та новими обґрунтованими теоретичними результатами, що мають вагоме значення для розвитку української історіографії Другої світової війни. Передусім достовірність отриманих результатів дослідження підтверджується використанням значної кількості неопублікованих архівних документів. Це – документи Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України, Центрального державного архіву громадських об'єднань та українців, Галузевого державного архіву Служби безпеки України, Державного архіву Івано-Франківської області, Державного архіву Львівської області, Державного архіву Тернопільської області, Архіву Центру досліджень визвольного руху, Федерального військового архіву у Фрайбурзі (Німеччина).

Отож, дисертант, ввівши до наукового обігу значну кількість неопублікованих документів, які стосуються історії трудової мобілізації українців дистрикту «Галичина», уперше в історіографії виокремив як самостійний об'єкт джерелознавчого дослідження тему використання українського населення з дистрикту «Галичина» як робочої сили для забезпечення економічних потреб Німеччини; виявив, проаналізував, систематизував та ввів у науковий обіг значну кількість джерельних матеріалів, які раніше не були висвітлені й розкривають основні аспекти політики використання трудових ресурсів з дистрикту «Галичина» в Німеччині; застосував методи Карла Пірсона та Рональда Фішера для здійснення контент-аналізу україномовних публікацій воєнного часу (1941–1944 рр.), які безпосередньо або опосередковано пов'язані з тематикою дослідження та виходили на території дистрикту «Галичина». Також у дисертаційній роботі

Мосори Володимира Андрійовича були удосконалені та отримали подальший розвиток окремі напрацювання попередників.

Повнота викладу основних результатів дисертації в опублікованих працях.

Результати дисертаційного дослідження досить повно відображені в 11 наукових публікаціях, із яких 5 – у наукових фахових виданнях України (категорія «Б»), 1 – в іноземному журналі, який індексується в наукометричних базах Scopus та Web of Science, 5 – в інших наукових виданнях України (тези та матеріали конференцій). Окрім того, основні положення та висновки дослідження дисертантом апробовані на наукових конференціях різного рівня.

Теоретичне та практичне значення отриманих результатів.

Теоретичне значення дисертаційної роботи полягає у поглибленні сучасних наукових уявлень про джерельну базу історії трудової мобілізації українського населення в роки Другої світової війни. Результати дослідження розширюють можливості використання документів у вивченні історії нацистського окупаційного режиму.

Практичне значення роботи полягає у можливості використання її результатів під час підготовки узагальнюючих праць із джерелознавства та історії України періоду Другої світової війни, розроблення університетських навчальних курсів, спеціальних курсів із джерелознавства, історіографії, історії нацистської окупації України. Матеріали дослідження також можна залучити до музейної й архівної діяльності. Висновки дисертації можуть бути використані при підготовці документальних видань, науково-популярних праць, тематичних виставок, меморіальних проєктів та інформаційно-просвітницьких заходів, присвячених історії примусової праці українського населення в роки Другої світової війни. Особливо важливо, що результати роботи сприяють поглибленню сучасних досліджень політики пам'яті щодо жертв нацистського окупаційного режиму та формуванню об'єктивного історичного знання про одну із найтрагічніших сторінок історії України XX ст.

Відсутність порушень академічної доброчесності.

Дисертаційна робота Мосори Володимира Андрійовича містить результати власних досліджень. При використанні ідей, результатів та текстів інших авторів дисертант оформлював посилання на використані джерела та літературу відповідно до чинного законодавства щодо авторських прав та академічної доброчесності. Аналіз змісту дисертації та наукових публікацій, зарахованих за темою роботи, свідчить, що вимоги щодо академічної доброчесності дисертантом дотримано. Порушення академічної доброчесності не виявлено.

Оцінка змісту дисертації та її оформлення.

Структура дисертаційної роботи Мосори Володимира Андрійовича чітка й логічна, відповідає поставленим меті та завданням. Вона складається з україномовної й англomовної анотацій, списку опублікованих праць за темою дисертації, переліку умовних скорочень, вступу, 5-ти розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг дослідження становить 283 сторінки, з них основного тексту – 185 сторінок.

Позитивне враження справляє логіка побудови основної частини дисертації. Перший розділ присвячено аналізу історіографії, джерельної бази та теоретико-методологічної основи дослідження. У другому розділі здійснено аналіз нормативно-правових документів про організацію трудової мобілізації українських робітників з дистрикту «Галичина». Третій розділ присвячений характеристиці періодичних видань та візуальних матеріалів як джерела до вивчення політики працевикористання українського населення Галичини Третім Райхом. У четвертому та п'ятому розділах автор аналізує джерела особового походження та усної історії, демонструючи специфіку кожної групи джерел та можливості їх використання для реконструкції процесів трудової мобілізації українського населення дистрикту «Галичина».

Дисертаційне дослідження відповідає Вимогам до оформлення дисертації, затвердженим наказом Міністерства освіти і науки України від

12.01.2017 року № 40 (зі змінами, внесеними згідно з наказом Міністерства освіти і науки України від 31.05.2019 року № 759).

Анотація дослідження відповідає встановленим вимогам, дозволяє повною мірою ознайомитися зі змістом та результатами дисертації.

Дискусійні положення та зауваження щодо змісту дисертаційної роботи.

Поряд з позитивними аспектами дисертаційного дослідження Мосори Володимира Андрійовича необхідно звернути увагу і на окремі дискусійні положення та зауваження, а саме:

1. У дисертаційній роботі зазначено: «В історіописанні досліджуваної проблематики, що розпочалося одразу ж у післявоєнні роки і триває до сьогодні, накопичилася значна кількість праць, що в сукупності є своєрідним історіографічним джерелом» (С. 20). Незважаючи на те, що здобувач основну увагу приділив сучасній українській, діаспорній та зарубіжній історіографії, доцільним є хоча б стислий аналіз радянської історіографії трудової мобілізації українців, зокрема Галичини, до Німеччини у 1941–1944 рр. Адже саме радянська історіографія впродовж другої половини 1940-х – 1980-х років формувала офіційний погляд на відповідні процеси та значною мірою визначала її сприйняття в суспільній свідомості.

2. На нашу думку, більшій структурованості дисертаційної роботи сприяло б включення підпунктів до розділів 2, 3, 4 та 5. Це дозволило б чіткіше систематизувати виклад матеріалу, акцентувати увагу на окремих аспектах аналізу різних груп джерел, а також зробило б структуру дослідження більш зручною для сприйняття.

3. Автор здебільшого використовує узагальнену назву «ОУН» без уточнення, чи йдеться про ОУН(Б) чи ОУН(М). В окремих випадках таке уточнення було б доречним, оскільки сприяло б більшій точності викладу матеріалу та врахуванню специфіки діяльності обох течій українського націоналістичного руху в роки Другої світової війни.

4. Вважаємо, що джерельну базу дисертаційного дослідження можна було б посилити шляхом залучення документів «Української республіканської надзвичайної комісії зі встановлення збитків та злочинів, заподіяних німецько-фашистськими загарбниками», які розміщені у Центральному державному архіві вищих органів влади та управління України. Відповідні документи у тому числі стосуються відправки українського населення, зокрема по областях, на примусові роботи до Німеччини. При цьому дослідник використовує окремі тематичні документи обласних архівів (наприклад, ф. Р-98 Державного архіву Івано-Франківської області).

5. У дисертаційній роботі здобувач використовує окремі наукові статті А. Афтанаса (позиції 250–251 списку використаних джерел). Водночас доцільним видавалося б залучення його дисертаційної роботи «Економічна політика нацистського окупаційного режиму в дистрикті Галичина» (Львів, 2023). Використання цього дослідження могло б сприяти повнішому врахуванню сучасних наукових напрацювань із проблематики, дотичної до теми дисертації, а також посилити історіографічну складову дослідження.

6. У тексті дисертації трапляються поодинокі пунктуаційні та редакційні неточності, а також випадки паралельного використання окремих історичних термінів (наприклад, одночасне вживання термінів «Райх» та «Рейх»). Ці зауваження мають виключно редакційний характер і можуть бути легко усунуті під час підготовки дисертаційної роботи до публікації у формі монографії.

Зазначимо, що висловлені дискусійні положення та зауваження носять рекомендаційний характер, не впливають на загальну позитивну оцінку дисертаційної роботи Мосори Володимира Андрійовича.

Загальний висновок.

Дисертація Мосори Володимира Андрійовича на тему «Джерела до вивчення історії трудової мобілізації українців дистрикту “Галичина” (1941–1944 рр.)» є оригінальною, самостійною, завершеною кваліфікаційною науковою працею, що виконана на належному науковому рівні та є важливим внеском у розвиток української історичної науки.

Дисертаційна робота за актуальністю, науковою новизною отриманих результатів, обґрунтованістю, науковим, теоретичним та практичним значенням отриманих результатів відповідає спеціальності 032 Історія та археологія, Вимогам до оформлення дисертації, затвердженим наказом Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017 року № 40 (зі змінами, внесеними згідно з наказом Міністерства освіти і науки України від 31.05.2019 року № 759) й Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 року № 44 (зі змінами, внесеними згідно з постановами Кабінету Міністрів України від 21.03.2022 року № 341 та від 19.05.2023 року № 502).

Отже, здобувач Мосора Володимир Андрійович заслуговує на присудження йому наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 03 Гуманітарні науки за спеціальністю 032 Історія та археологія.

Офіційний опонент:

доктор історичних наук, професор,
завідувач кафедри історії України
Житомирського державного
університету імені Івана Франка

Сергій СТЕЛЬНИКОВИЧ